

Ez a rövid ismertető is igazolja azt, hogy a rendszerváltás óta végbemenő változások az oktatásban még korántsem értek véget. Ahhoz, hogy az okkal vagy ok nélkül kritizált módosítások pozitív hatással legyenek a tanulókra – akikért a dolgok történnek –, minden pedagógusnak fokozottan érezni kell a felelősséget, és még nyitottabbá kell válnia az új módszerek megismerésére, befogadására, alkalmazására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Maastrichti Szerződés (1992. február 7.)
2. Forgács András: Tanulási lehetőségek az Európai Unióban. Oktatás és képzés. Európai füzetek 7. Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiről. A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a külügyminisztérium közös kiadványa. Budapest, 2003.
3. Halász Gábor: Az oktatási és képzési rendszerek minőségének és eredményességének célja az Európai Unió új oktatási munkaprogramjában. Új Pedagógiai Szemle, 2003. május.
4. 1993. évi LXXXIX. törvény a közoktatásról
5. A 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről, és alkalmazásáról.
6. A magyar felsőoktatás modernizációját, az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozását célzó felsőoktatás-fejlesztés koncepciója (Vitaanyag: 2003. december 8.) www.om.hu

DR. SZALÓKYNÉ VÁRKONYI MÁRIA
szaktanár
SZTE JGYTFK Gyakorló Általános Iskolája
Szeged

A mai magyar közoktatási rendszer értékrendszere

A közoktatási rendszer működésének, eredményességének egyik sarkalatos problémaköre, hogy milyen és mekkora az értékátadó, értékteremtő szerepe, milyen értékek, értékrendszer mentén szolgálja a tanulók személyiségének fejlődését, a társadalom szempontjából is hasznos tagjává válását. Az értékek szerepe alapvető, hiszen ezek alapján határozhatók meg a közoktatás céljai, feladatai és tartalma is.

1. Az érték mint diszciplináris fogalom

1.1. „Az érték a minket körülvevő külső természeti és társadalmi környezet tárgyainak, jelenségeinek s belső környezetünk jelenségeinek a tulajdonsága. Valamely tárgy, jelenség értéke attól függ, hogy az ember számára mennyire és milyen – pozitív vagy negatív – előjellel jelentős, fontos, megvalósítandó vagy kerülendő. Magát az objektív értéket érzékelni, észlelni közvetlenül sohasem tudjuk, erre nincsen külön érzékszervünk. Az érték csak az értékhordozó tárgyak egymásra való hatásában válik nyilvánvalóvá.” (Rókusfalvy Pál)

Az érték az egyénnek a felfogása valamely célról, amely kifejezi egy motivációs területre vonatkozó egyéni és kollektív érdekét, a saját életében vezérlő elvként egy olyan rangsorban ábrázolható, amely rangsor a nagyon fontostól a jelentéktelenig terjed. (S. H. Schwartz)

Az értékekbe sűrűsödnek az ember tapasztalatainak, ismereteinek azon vonatkozásai, amelyek összefüggnek közvetlen társadalmi létével, s ehhez szorosan kapcsolódik a racionális gondolkodás mellett érzelmi hangsúlyuk, az adott kultúra, a társadalom minősítései. Így válhatnak köznapi viselkedésünk hatékony és széles meghatározottságú motívumaivá. (Bugán Antal)

„Az értékek valójában életértékek. A különböző tárgyak, de az egyes emberek és magatartásuk is életértéknövelő hatásukon keresztül minősíthetők. Az *értékorientáció* az egész személyiséget mozgósító azon tartós cselekvési készenlét, amely a környezet objektív értékeinek tudatos felismerésén, azokkal való érzelmi azonosuláson alapul, s a belsővé vált értékek megvalósítására irányul. Az értékorientáció a magatartás legfontosabb ösztönző tényezője, motivációs alapja, s mint ilyen a jellem szilárdságának legfőbb feltétele.” (Rókusfalvy Pál)

Az értékátadás folyamata az ember centrális kapcsolataiban létrejövő minősítések sorozata. A minősítések egyben kifejezik és képviselik az érintett közösség gondolkodásmódját, értékfelfogását. A viselkedés ezen centrális értékelések, értékek köré szerveződik, majd egyre inkább kikristályosodik az az arculat, amelyben egyéni érdekei és ehhez kapcsolódva egyéni minősítései is kialakulnak, amelynek alapja az énazonosság, önminősítés. (Váriné Szilágyi Ibolya)

1.2. Érték és értékrendszer

Az értékek nem egyediek, különállóak, hanem értékrendszert alkotnak.

1.2.1. Az értékek csoportosítása többféleképpen történhet. Az egyik lehetséges csoportosítási szempont az értékek tartalmi oldaláról való megközelítése:

- *Társadalmi–politikai értékek:* közélet–magánélet, társadalmi elkötelezettség, társadalmi távlatokhoz fűződő értékelő viszony, hazafiság.
- *Kollektivistikus értékek:* szolidaritás, közös cselekvés, személyes érdekek egyeztetési és alárendelési készsége, a fegyelem mint érték, tisztsgvállalás.
- *Interperszonális vagy kapcsolatértékek:* a barátság értékszpontjai, a szexualitás, a felnőttek, a szülők, a testvérek, a kortársak stb. iránti értékelő beállítódás.
- *Objektívációs értékek:* tudomány, művészet, erkölcs.
- *Énértékek:* az én mint érték, önértékelés és önérvényesítési viszonyok, pályaválasztás, pályakép.
- *Tárgyi értékek:* a tárgyakra irányuló preferenciális viselkedés és értékelés.

1.2.2. *Világnézeti, filozófiai szempontból* két nagy csoportra oszthatjuk az értékeket: ideális és reális értékek:

Ideális értékek: a jó, a szép, az igaz, a szent.

Reális értékek: a szükséges, a hasznos, az élvezetes.

A reális értékek mindhárom csoportjába természeti és kulturális értékek is tartoznak.

A szükséges legreálisabb értékek, az ún. vitális és diszpozicionális értékek:

Maga az élet, a testi épség, az egészség, az erő, az ügyesség, valamint azok a testi és lelki diszpozíciók, amelyek nélkülözhetetlenek az élethez. Pl.: az ismeretek, a táplálék, a ruha.

Hasznos természeti értékek: a föld birtoka, azok a termények, amelyek nem az élet feltételei. Hasznos technikai és gazdasági értékek pl. az otthon, a lakás berendezési tárgyai, az emberi munka eszközei, a pénz. Hasznos társadalmi értékek pl. a társas együttélés, a közös munka, a munkamegosztás, a javak kicserélése, a jog, az erkölcs.

Élvezetes, kellemes értékek: minden, ami testi vagy szellemi élvezetet szerez, pl. művészetek, luscikkek, divatcikkek, élvezeti cikkek.

Az ideális értékek a magasabb rendűek, és a reális értékek ehhez közelednek.

1.2.3. Lehetséges csoportosítási szempont pl. a funkciók szerinti csoportosítás:

– *Tényleges vagy faktikus értékek: dologi* (pl. pénz, lakás, stb.); *logikai* (pl. tudás, igazság megismerése); *esztétikai* (pl. műalkotás, szép lakberendezés); *erkölcsi* (pl. megbecsülés) és *érzelmi* (pl. szerelem, gyengédség).

A személyiség expanziója a faktikus értékekre irányul, meg akarja szerezni, birtokolni akarja azokat. A faktikus értékek célokban könnyen tudatosíthatók.

– *Regulatív értékek: a cselekvés módját határozzák meg, megszabják a személyiség expanziójának határait. A kitűzött célok akadályoztatása esetén vagy kudarcélmény után átterelik a pszichikus energiákat más területekre, amelyeken eredményesebben fejthetik ki hatásukat.*

1.3. Az *értékközvetítés, értékformálás, értékörzés főbb területei, csatornái:*

– *A társadalom anyagi-technikai kultúrája, a civilizáció adott foka.*

– *A mindennapi lét egyéni és társas tevékenységrendszere:*

Ennek társadalmi módja a munkatevékenység mint a fennmaradást biztosító, értéktermelő és értékörző tevékenység. Az együttélés formáinak és viszonyainak újratermelése, s az azt szabályozó szokások és normatívák.

– *A kultúra szellemi szférája:*

A társadalom szellemi életének ideologikus formái, a vallás, az erkölcs, a művészet, a politika, a jog által képviselt és közvetített értékek.

A társadalom nem ideologikus tudatformái pl. a természettudományok, a technikai tudományok által közvetített ismeretek és gondolkodásmódok mint potenciális értékek.

– *A társadalom intézményrendszerében megtestesített és közvetített értékek, a legitimált értékek: a család, az iskola, az államhatalom, a törvénykezés, a jog, a munkahelyi és egyéb szervezetek vallott és megvalósított értékei.*

Az előbbieket jól tükrözik, hogy egész életünket átszövik a különböző értékek, amelyeket egyrészt öntudatlanul is megvalósítunk, másrészt ezek olyan ideális normák, követelmények vagy életideálok, eszmények, amelyek felé tudatosan törekszünk.

2. A közoktatási rendszer helye, szerepe az értékközvetítés, a formálás, az átörökítés folyamatában

A közoktatás, bárhogy épül is fel, bármilyen is a szervezete, működése, ebben a folyamatban nem tud teljes körű lefedettséget, hatást biztosítani. Szerepe mégis igen fontos, hiszen az egyik legalapvetőbb tényező a személyiségfejlődésben, fejlesztésben. A szocializáció folyamatának éppen a legdinamikusabb, legmeghatározóbb szakaszában fejt ki hatását. Így azt állíthatjuk, hogy a közoktatásnak alapvető, nélkülözhetetlen, részben meghatározó szerepe van.

A társadalomnak ezért nagy a felelőssége abban, hogy milyen minőségű a közoktatása. Hazánkban a közoktatás jellemzője, hogy az állam által irányított, finanszírozott, tervezett, szervezett, ellenőrzött és intézményhálózaton keresztül működtetett rendszer.

Témánk szempontjából a továbbiakban azt vizsgálom, milyen értékrendszer mentén történik az értékközvetítés, formálás, átörökítés.

3. A jogszabállyal történő megjelenítés

3.1. Társadalmunk kiemelt főbb értékei az alkotmányban fogalmazódnak meg. Innen eredeztethetőek, ennek szellemében készülnek azok a törvények, amelyek meghatározzák a társadalmi élet főbb szabályait. Az állami vezetésnek, az országgyűlésnek, a kormánynak csak akkor lesz sikeres ez a szabályozó tevékenysége, ha nem saját elképzeléseit, akaratát, hatalmát érvényesíti, hanem az egész társadalmat, a társadalmi igényeket, a valós folyamatokat is fi-

gyelembé veszi. Ez az értékekre vonatkoztatva egyrészt azt jelenti, hogy értéket nem lehet törvényekkel létrehozni, másrészt pedig azt, hogy csak akkor lesz működőképes a jogszabályi rendszer, ha az abban megjelenített értékek egybeesnek a társadalom értékeivel. Amennyiben a kettő nincs összhangban, a disszonancia következménye az lesz, hogy a társadalom tagjai nem fogják betartani a törvényeket. Ilyenkor a törvényalkotók általában további jogszabályozással próbálják megoldani a problémát, ahelyett, hogy az alapokhoz nyúlnának vissza, és az értékek alapján kitűzött célokat, feladatokat vizsgálnák felül.

3.2. A közoktatás jogszabályi meghatározottsága

A közoktatási rendszer tartalmi alapját a legkonkrétabban a következő jogszabályok határozzák meg:

– A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény

9. § (1) bekezdés: A nevelés és oktatás kötelező közös tartalmi követelményeit a Nemzeti alaptanterv határozza meg. A Tantervi alapelveket a Kormány, a Tantervi követelményeket – az Országos Köznevelési Tanács javaslatára – a művelődési és közoktatási miniszter adja ki.

9. § (4) bekezdés: A Tantervi alapelvekkel és Tantervi követelményekkel összhangban, az egyes iskolatípusokra kerettantervek készülnek. A kerettanterveket az Országos Köznevelési Tanács javaslatára a művelődési és közoktatási miniszter adja ki.

9. § (5) bekezdés: Az iskolában folyó nevelő és oktató munka a kerettantervre épülő helyi tanterv alapján folyik.

45. § (2) bekezdés: Az iskola kerettanterv alapján helyi tantervet készít.

48. § (1) bekezdés: Az iskola pedagógiai programjának tartalmi követelményei.

132. § (1) bekezdés: Az iskolák 2001. szept. 1-jéig a kerettanterv és a törvényben meghatározott területeken felülvizsgálják pedagógiai programjukat.

A Kormány 31/1994 (III. 12.) korm. rendelete a nemzeti alaptanterv tantervi alapelveinek kiadásáról rendelkezik és e korm. rendelet melléklete: Nemzeti alaptanterv, Tantervi alapelvek.

A közoktatás szervezésével és irányításával kapcsolatos egyes átmeneti szabályokról szóló 1995. évi LXXXV. törvény 2. §-a: felhatalmazza a kormányt a Nemzeti alaptanterv kiadására.

A Kormány 130/1995. (X. 26.) korm. rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról rendelkezik, és e korm. rendelet melléklete: a Nemzeti alaptanterv.

Az előzőekben felsorolt jogszabályok tulajdonképpen az államvezetés által preferált, deklarált értékeket jelentik meg, meghatározva a közoktatás főbb céljait és feladatait.

3.3. A tartalmi meghatározottság és az értékek közötti kapcsolat, összefüggés

3.3.1. A célokat az értékek határozzák meg.

A közoktatás általános céljai az Alkotmányban, a lelkiismereti és vallásszabadságról, a közoktatásról, a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényekben, az alapvető emberi és gyermeki jogokról szóló nemzetközi egyezményekben, a többezer éves fejlődésben kielélt európai politikai, kulturális és erkölcsi értékrendben, a hazai és nemzetközi tapasztalatokban, a tudományok fejlődésében és a bővülő ismeretekben, a magyar közjogi, kulturális, pedagógiai hagyományokban megjelenő elvek és értékek alapján kerültek megfogalmazásra. Meghatározó a szerepe az európai értékrendnek, amelynek leglényegesebb eleme az élet és az ehhez kapcsolódó általános emberi értékek tisztelete. Elfogadása, igénye mindannak, ami az egyén (a személyiség) és a közösség (a család, a haza, a nemzet) érdekét szolgálja, és elutasítása mindannak, ami akár az egyén, akár a közösség életének kibontakozását gátolja.

A közoktatási rendszer cél- és eszközrendszerét meghatározza az az emberkép, amely szerint az ember tudatosan élő lény, aki képes saját maga és az őt körülvevő emberi, társadalmi és természeti környezet megismerésére, akinek célja, jövője van, aki akarattal rendelkezik,

akinek életét érzelmek jellemzik, aki tudatos lényként kérdez és válaszokat fogalmaz meg, akit a fizikai lét, a szellemi lét, az élet értelme, problémái és feladatai foglalkoztatnak.

Az ember szabad választásra és megkülönböztetésre képes jó és rossz, igaz és hamis, szép és rút között. A jóság, az igazság, az igazságosság és a szépség alapvető értékek.

Az ember az életét egyszeri és megismételhetetlen történésként éli meg: feszültségben és harmóniára törekvésben önmagával, a többi emberrel, a környező világgal.

Az ember szuverén személyiség, akinek élete másokkal való kölcsönhatásban teljesedik ki a családban, a lakóhelyi, az anyanyelvi és az őt körülvevő kulturális, politikai és vallási közösségben. Az ember kultúrateremtő lény is, aki alakítja a környező világot, de – bár önmaga állandó meghaladására képes – belőle kiszakadni nem tud, mivel önmaga is része a világnak.

Az ember felelősséggel rendelkező lény, akinek feladata, hogy megőrizze és gazdagítsa önmagát, az emberi közösséget, a természetet, mely otthona, de amely a hatalma alatt is áll, és amelyeket őriznie kell.

3.3.2. *A közoktatás kiemelt céljai* a következőkben fogalmazódnak meg:

Az oktatásban és a nevelésben arra kell törekedni, hogy az ember olyan személyiséggé váljék, aki életigenlő, bizakodó, örülni tud, konfliktusokat feloldani képes, aki a kor tudományos eredményein alapuló ismeretekkel és világgéppel rendelkezik, alkotó és kritikus gondolkodásban személyes döntésen nyugvó világnézet kialakítására képes, akinek számára fontosak az európai kultúra erkölcsi értékei, akiben a szellemi értékek a jellemerőséget szolgáló testi edzettséggel párosulnak, aki saját és társai munkáját és eredményeit megbecsüli, aki a másik ember személyiségét elfogadni képes, aki szolidáris a hátrányos helyzetűekkel, együttműködésre, felelős és önálló feladatvégzésre kész, aki szereti családját és hazáját, érte cselekvésre és áldozatra is kész, aki a más népeket megbecsüli, és békében kíván azokkal élni, aki ismeri szűkebb közössége és az ország múltját, gazdasági, politikai és kulturális helyzetét, és a gazdasági és szellemi fejlődést előmozdítani képes, aki a pillanatnyi érdekek és a jövőt biztosító értékek között különbséget tud tenni, aki tevékeny, alkotó emberként kívánja élni az életét.

3.3.3. *A NAT és a kerettantervek*

A közoktatás általános céljait és feladatait a NAT és a kerettantervek konkrét célokra és feladatokra bontják le, fogalmazzák meg. Itt még mindig állami kompetenciáról beszélhetünk, hiszen ezek kidolgozása, tartalmi meghatározása a kormány és a minisztériumok, a közoktatási miniszter, illetve az őt segítő tanácsadó szervek segítségével történik. Ebben a folyamatban tehát már nem értékmeghatározás, hanem az értékátadás módjának meghatározása történik, annak, hogy milyen elvek alapján, milyen tevékenységeken, művelődési anyagokon keresztül történjen az értékek közvetítése. Ezek a szakmai alapidokumentumok viszonylagos egységesítést biztosítanak a közoktatásban, és a tartalmi egységen túl lehetővé teszik az érték közvetítés, átörökítés ellenőrzését, értékelését is.

3.3.4. *A helyi pedagógiai program*

Az érték közvetítés, átadás, megőrzés folyamatában a következő kompetenciaszint a közoktatási intézmények szintje. A NAT és a kerettantervek alapján az intézmények saját maguk dolgozzák ki és fogadják el pedagógiai programjukat. A helyi igények, körülmények, lehetőségek függvényében tehát tovább konkretizálják a központilag meghatározott célokat, feladatokat. Erre korábban a nevelőtestületeknek nem volt lehetőségük, hiszen az állami irányítás és meghatározottság egészen az iskolai szintig terjedt. A rendszerváltozás egyik közoktatást érintő következménye az volt, hogy 1993-ban új közoktatási törvényt születt, amely fokozot-

tabb, nagyobb önállóságot biztosít az iskoláknak. Az, hogy ennek milyen pozitív és negatív hatásai voltak, vannak, egy újabb tanulmány témája lehetne, itt csak annyit jegyzek meg, hogy a pedagógusok, akik régóta megszokták, vagy beletörődtek abba, hogy tulajdonképpen egész nevelő-oktató munkájukat mások határozzák meg, új, nehéz kihívás elé néztek, és szakmailag nem mindenki volt felkészülve az új feladatra. Az, hogy az elkészült pedagógiai programok mennyire felelnek meg a NAT-nak és a kerettantervnek, illetve hogy a pedagógiai programokban meghatározott céloknak való megfelelés, tehát a belső koherencia megvan-e, ma még egyértelműen nem ítéltető meg. Nem volt még elegendő idő és mód ezek beható vizsgálatára. Az iskolák 2001 szeptemberéig vizsgálták felül és módosították a kerettanterv alapján pedagógiai programjukat, majd ennek részeként, új elemként megfogalmazták nevelési tervüket is. A következő időszak feladata pedig a minőségbiztosítási rendszer kidolgozása, amely lehetővé teszi a célok és a feladatok meghatározásának, megvalósulási folyamatának mérhetőségét, és ezzel együtt ellenőrzését és értékelését is. Ez azt jelenti, hogy a közoktatási rendszerben a **tervezés, szervezés, a megvalósítás és eredményesség komplexitása** jelenik meg az eddigi helyzetelemzés, helyzetértékelés helyett, és az egész folyamat minőségének megteremtése történik. Ennek az útnak az elején járunk, és elég sok vita veszi körül ezt a problémakört éppen amiatt, mert a minőségbiztosítási rendszer közoktatási rendszerre való kidolgozásában nézetkülönbségek vannak, nem beszélve arról, hogy még nincs kellően kidolgozva az objektív mértékbiztosító eszközrendszer. Egyetértek azzal, hogy a jövő útja ez, hiszen ha nincs folyamatellenőrzés, folyamatértékelés, nem tudunk kellően, időben szembesülni a hiányosságokkal, hibákkal, nem tudunk kellően korrigálni, javítani, s így továbblépni sem.

4. A pedagógusok tevékenysége

4.1. A közvetítendő értékek, a célok, a feladatok kitűzése, megfogalmazása a pedagógiai programban meghatározó szerepű, mert ez lehetőséget jelent. Minden azon múlik, hogy a konkrét iskolai tevékenységek során ezek hogyan valósulnak meg. Ezért azt vallom, hogy legnagyobb szerepe és felelőssége az értékörzésben és átadásban a pedagógusnak van. Az ő elhivatott munkájuk a feltétele annak, hogy az értékek interiorizálódjanak, és hogy tanítványaikban helyes értékorientáció alakuljon ki. Ezért ha egy társadalom azt akarja, hogy a folyamat hatékony legyen, minden lehetséges eszközzel segítenie kell ezt a munkát. Sajnos, miközben az állam a tudást, a műveltséget mint fő értéket deklarálja, nem ismeri el megfelelően az azt átadók felelősségteljes, sokoldalú tevékenységét. Így napjaink egyik problémája, hogy csökken a pedagógusok presztízse. Itt sajnos már nem csak arról van szó, hogy nem megfelelő az anyagi megbecsültségük, hanem arról, hogy az értékátadási folyamat is sérül. A nem megfelelő körülmények között élő, mentálisan sérült, kiszigerelt pedagógus-társadalom nem tudja, nem fogja megfelelően kiszolgálni a közoktatás céljainak és feladatainak megvalósulását, s a közoktatás színvonala minden modernizációs törekvés ellenére csökkenni fog. (Egyes elemzők szerint már jelenleg is csökken.)

4.2. Az iskolai nevelő-oktató munka

A gyermek- és ifjúkorban az értékek közvetítésének, átörökítésének egyik fő színtere az iskola. Tudunk és látnunk kell azonban, hogy ezen kívül fontos szerepe van a családnak, a természeti és a társadalmi környezetnek. Az értékorientáció kialakulásának folyamatában ezeket a hatásokat nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ha ezt meg tesszük, számolnunk kell a következményekkel: Egyrészt az iskola által közvetített egyes értékek csak deklaráltak maradnak, nem fognak beépülni a gyermekek személyiségébe. Másrészt az iskolában és a „való életben” tapasztaltak kettészakadnak, s nemhogy segítenék az értékszocializációt, hanem

értékkonfliktusokat okozva megnehezítik ezt a folyamatot. Ez tehát nem azt jelenti, hogy nem alakul ki értékorientáció, hanem azt, hogy a gyermeki személyiségfejlődésben az iskolán kívüli és iskolán belüli hatások is egyaránt befolyásoló tényezők, s az együttes hatás alapján kialakult értékorientáció jelentősen eltérhet az iskola által kitűzött céloktól. Megemlítem pl. az erkölcsi nevelés területét, ahol egyértelműen megmutatkozik az érték közvetítési disszonancia a valós társadalmi élet és az iskola között. Véleményem szerint ez az egyik oka a nevelési problémák megszorodásának.

5. Az értékek és a közoktatás modernizációja

5.1. *Mai világunk és életünk mint az értékek érvényre juttatását befolyásoló tényezők*

Az értékek átöröklésében, az érték hagyományok ápolásában minden társadalomnak voltak gondjai, jelen korunkban azonban ezek megszorodni, elmélyülni látszanak. Egyre több embert foglalkoztatnak különböző *értékdilemmák*: a természet további kiaknázása, a technikai forradalom további sorsa, az új generációk társadalmi beilleszkedése, a gazdasági élet szabályozása, a nemzetek, illetve a többségi társadalmat alkotók és az etnikai kisebbségek egymáshoz való viszonya, a hatalom megosztásának különféle formái stb.

Értékzavarok alakulnak ki. Értékzavar akkor áll fenn, ha elhomályosul egy-egy értékrendszer valóságos, cselekvésbe átülthető tartalma, normatív ereje, vagy ha a meglévő értékek nem adnak elfogadható orientációt az időközben kialakult létkérdések, társadalmi dilemmák megoldásához, és nem láthatók még világosan az új értékalternatívák.

Értékvesztés alakulhat ki az érték közvetítés rosszul megválasztott módjaiból a társas érintkezésben, a politikai, pedagógiai, művészi stb. gyakorlatban. A modern ipari társadalmakban a hagyományok felbomlása, kiüresedése, a fogyasztói társadalom manipulált szükséglet-, illetve piacteremtése, és pl. az ennek érdekében folytatott reklámhadjárat veszélyezteti az értékeket. Az újabb generációknak értelmileg és érzelmileg egyaránt nehezebb feldolgozniuk az eltérő, sőt ellentétes csoporthatások által közvetített normatív életformabeli, mentalitásbeli és magatartásbeli elvárásokat, hatásokat.

Az értékvesztés tulajdonképpen diszfunkcionális formában való értékkeresést jelent, a valódi érték tárgy tévesztését a mai életben. Ilyen forma pl. a nosztalgiahullámok megjelenése.

Értéktagadás akkor keletkezik, ha bizonytalanok az elsajátítandó értékrendszerek körvonalai, ha túlzott arányban fordul elő az értékvesztés. Ebben az esetben az adott értékek már nem világosan orientálóak, így nem lesznek normatív szabályozók sem. Az értéktagadás nyílt formáit jelenítik az ellenkultúra jelenségei és mozgalmi, pl. punkok, csövesek, „polgárpukkasztó” egyének és csoportok, az anarchisztikus törekvések, a terrorizmus. Voltaképpen ezek az új ellenállások is végső soron értékkeresések, a „hogyan tovább” megoldatlan problémáira adott válaszok. Az értéktagadás rejtett formája az értékek normatív erejének a leértékelődésével függ össze. A társadalmi gyakorlatban az értékelések rendje és tartalma olyanná alakul, hogy voltaképpen általánossá válik egy-egy magasrendű, elvileg helyesen választott érték érvényesítése. Ilyen probléma pl. a munka értékének ingataggá válása, értékérvényesítésének anomáliái.

A jövőképek elhomályosulása. A társadalmi jelenségek áttekinthetőségének és megjósolhatatlanságának bizonytalansága, a jövőorientációban az értelmi-érzelmi hangsúlyeltolódások, az időhöz való viszony átalakulása elbizonytalanodást okoz.

5.2. *Értékközpontú pedagógia*

A neveléstudomány, ha ki akarja tűzni a nevelés céljait, és fölépíteni a célok következtetés és harmonikus rendszerét, a kultúra javaiból azt kell átadnia a következő nemzedéknek,

amely értékes, azokat a tulajdonságokat és képességeket kell bennük fejleszteni, amelyek az ő jövőendő életük és hivatásuk szempontjából értékesek. A nevelés folyamata az értékrendszer alapján arra irányul, hogy a növendékek ezt az értékelést tegyék magukévá, s cselekedeteiket ez vezesse. Az értékekre való szocializáció módja határozza meg tehát annak sikerességét, hatékonyságát.

A legfontosabb pedagógiai értékeknek az emberminőség-jellemzőket tekinthetjük:

Egészség: testi-lelki épség, az egészséges életmód iránti belső igény.

Aktivitás: tevékeny élet, kezdeményezőkézség.

Érdeklődés: a valóság – az ember belső és külső világa – megismerésére és megértésére való törekvés, a művelődési igények kialakulása.

Kommunikációs és kooperációs képesség: egyetértésre, megegyezésre és együttműködésre való törekvés.

Az életfeladatokra való felkészültség (gyakorlatiasság): az életkori követelményeknek és adottságoknak megfelelő gyakorlatias életvitel képessége (a családi életben, a munkában, a párkapcsolatokban, a gyermeknevelésben, a közéletben stb.).

Produktivitás (kreativitás és innovációs képesség): az értékteremtésre való képesség és törekvés.

Átfogó valóságérzékelés és értékelés: az egészben, a rendszerben, a hosszútávú folyamatokban való gondolkodás képessége.

Autonómia: a személyiség önállósága, önálló döntésekre és tettekre való képesség.

Igényszint: az ember önmagával szemben támasztott – műveltségi, fiziológiai, erkölcsi stb. – követelményeinek színvonala.

Felelősség: a felelősségtudat és a felelősségvállalás egysége.

(Dr. Gáspár László)

Alapelvek:

- A fizikai és a pszichikai komfort biztosítása előfeltétele minden további szükséglet, igény és érték kialakulásának. Az iskolának mind fizikai környezetét tekintve, mind szolgáltatásai viszonylatában, mind pedig pedagógiai technológiáira vonatkozóan ezt kell először figyelembe vennie. Semmilyen pedagógia nem lehet érvényes, ha éhes, fáradt, neurotikus, gerincferdült gyermekeket produkál.
- Ugyanez vonatkozik a pedagógusra is, akinek szellemi-fizikai frissessége megőrzése nélkül nem lehet jó iskola. A cél és a feltétel a társadalomban betöltött speciális szerepének, privát és szakmai személyiségének, kongruenciájának az erősítése.
- A pedagógiai tartalom három összetevőre osztható, egyenlő hangsúllyal (szemben a mai egyoldalú gyakorlattal): kognitív, morális és affektív komponensre. Ezekben belül értékszempontú irányok meghatározására van szükség. A helyileg sokféleképpen változó tananyag csak ezek alapján legitimizálható, így vagy közvetlen értéként, vagy felismerhetően instrumentális értéként megjelölhetőnek kell lennie.
- Mindezeket a tartalmi vonatkozásokat átfogja a tapasztalati vagy saját élményű tanulás (szemben az átadó tanítással), amely a valóságos és a szimbolikus világok közötti „közlekedés” tevékenysége.

Az értékközpontú pedagógia alkalmas a koalíciós jellegű oktatáspolitikán belül is preferenciarendszert létrehozni, míg a nemzeti tananyag vagy a „core curriculum” erre nem képes. Összemosódnak a szakmai és a politikai szempontok. Az érték individuális értelmezése az egyén és a közösség viszonyát teszi fontossá. Az eddigi ismeret- és tanításközpontú iskola helyett tevékenység- és tanuláscentrikus iskolát kell kínálni. Ez a váltás következményként a

kognitívum, a moralitás és az érzelem egyenlő súlyú fontosságát jelenti. Az értékelésnek is át kell alakulnia, nem anyagot kell számonkérnie, hanem készségeket, értékalkotási, kezelési alkalmasságot. (Horváth Attila)

Egy lehetséges értékstruktúra:

1. A biológiai lét értékei
2. Az én harmóniájára, autonómiájára vonatkozó értékek
3. A társas kapcsolatokra vonatkozó értékek
 - a) A személyes (intim) kapcsolatok értékei
 - b) A szociális kapcsolatok értékei
 - c) A mindennapos érintkezéssel kapcsolatos értékek
4. A társadalmi eredményességre vonatkozó értékek
 - a) A műveltséggel kapcsolatos értékek
 - b) A munkával kapcsolatos értékek
5. A humanizált társadalom és világkép értékei
 - a) A hazával, a nemzettel kapcsolatos értékek
 - b) A civil társadalommal kapcsolatos értékek
 - c) A világra vonatkozó értékek

A célrendszer kialakítása az értékrendszer megjelenítése. Ebből következnek a *nevelési tevékenység alapvető feladatai*:

- A gyermek fejlettségének, szocializációs körülményeinek, környezete értékstruktúrájának a megismerése.
- A gyermek fejlettségének és egyéb szelekciós elveknek, valamint a fejlődési szükségleteknek megfelelő globális és operacionizált értékrendszer körülhatárolása, megválasztása.
- Az értékek interorizációját segítő operacionizált tevékenységrendszer kidolgozása.
- A fejlődést eredményező és megmutató értékelés (értékválasztási, értékmegőrzési és értékrementési folyamatok) segítése, fejlesztése.
- Az interorizációt segítő tevékenységek és az értékelés motivációs bázisának kialakítása. (Lappints Árpád)

Összegzés:

Az szakemberek szerint a *neveléstudomány egyik fő feladata tehát az értékközpontú pedagógia kidolgozása*, amelyben létezik és leírható egy olyan értékstruktúra, amely relatíve időtálló, a nevelés számára jól értelmezhető, és a gyakorlatban is alkalmazható. Az ideológiai befolyásoltság, és a különböző, egymástól nagy mértékben eltérő politikai-pedagógiai nézetek és viták miatt ez a megújítás eddig nem járt sikerrel. Ha a társadalom az anómikus állapot kialakulását meg akarja akadályozni, illetve meg akarja szüntetni, szükséges lesz megtenni ezt a lépést.

A *jövő útja* tehát, hogy a neveléstudománynak olyan értékrendet, értékstruktúrákat, valamint adekvát tevékenységrendszert kell kialakítania, amely nem filozófiai, ideológiai szempontoknak, konszenzusoknak akar megfelelni, hanem a *neveltek személyiségfejlődésére koncentrál és azt szolgálja*.

IRODALOM

A közoktatási törvény, Okker Kiadó, 2000.

A közoktatási törvény és a Nemzeti alaptanterv tantervi alapelvei, Okker Oktatási Iroda, 1994.

Bugán Antal: Érték és viselkedés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. (19–47. o.)

Érték és nevelés. Válogatta és szerkesztette: Lappints Árpád. Comenius Bt. 1998. (7–135. o.)

Érték-iskola-család. Közoktatási kutatások. Szerkesztette: Boros László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (17–55. o.)

Farkas Endre: Erkölc, érték, nevelés. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. (142–157. o.)

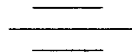
Köpeczi Béla: Érték és művelődés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. (7–14. o.)

Nemzeti alaptanterv. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1995.

Pataki Ferenc: Nevelés és társadalom. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. (265–285. o.)

Rókusfalvy Pál: A vezetés lélektana. BME Műszaki Pedagógiai Tanszék, 2000. (19–37. o.)

Veszprémi László: Didaktika. APC Stúdió, Gyula, 2000. (44–51. o.)

KOVÁCS LÁSZLÓ

Igazgató

Apáczai Csere János Gyakorló Általános Iskola

Nyíregyháza

Lehetséges intézményi válaszok napjaink pedagógiai kihívásaira

1. Bevezető

Elérkezett a sokat emlegetett 21. század információs robbanásával, a piaci törvényszerűségek elhatalmasodásával, a társadalmi elvárásoknak való megfelelés szükségességével és kényszerével, a fogyasztó igényeinek a figyelembevételével. E kétségkívül megváltozott világban egy oktatási intézmény életképessége egy versenyhelyzet adta létbizonytalanságban vizsgálható: a racionális gazdálkodás, a minőségi munkavégzés, az élethosszig tartó tanulás és az erre való felkészítés, az információs és kommunikációs technológiák fejlődése, az iskolai környezet komfortérzetet jelentő berendezései és emberei kapcsolatai, a változás iránti fogékonyság fenntartása, az adottságokhoz és képességekhez alkalmazkodó oktató-nevelő tevékenység színvonala azok a tényezők, amelyek alapján ma a szülő iskolát választ. Az előző tényezők által sugallt kérdések mindenképpen megválaszolandók az iskola pedagógiai programjának – a rendszerváltás óta – harmadszori felülvizsgálatát megelőzően.

„Mindenekelőtt ki kell zökkentünk magunkat abból a kényelmes hitből és kerékvágásból, hogy a világ, akadozva ugyan, de biztosan halad egy jobb, gazdagabb, igazságosabb, szabadabb jövő felé. Ki kell zökkennünk abból a beidegződött tévhitünkől is, hogy nagyjában és egészében tudjuk, hogy merre halad a világ. Számba kell vennünk az alternatívákat, a lehetséges jövőbeni világokat. Ha mindezt megtettük, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy vajon iskolánk s iskolarendszerünk mennyiben készíti elő diákjait ezekre a lehetséges világokra. És el kell gondolkodnunk azon, hogy vajon hogyan segíthetnénk diákjainknak a legjobban ebben a felkészülésben.” (Hankiss, 1999. 9).

A következő gondolatmenet azokat a legjelentősebbnek ítélt és kihívásként kezelhető jelenségeket, valamint az ezekre adható lehetséges válaszokat mutatja be, amelyek egyrészt a mindennapi gyakorlat mellett a vonatkozó szakirodalomban is megjelentek, másrészt a pedagógiai program felülvizsgálata során meghatározhatják az iskola arculatát. Tennünk kell ezt azért, mert „... legalább egy évtized távlatában előre kell tekintenünk. Az oktatás rendszere ugyanis manőverezési szempontból inkább hasonlít egy nehéz óceánjáróhoz, mint egy sportkocsinhoz: óriási tehetetlensége miatt lehetetlen gyors irányváltoztatásokra bírni, gyorsításához,